

שמועה רעה או רינון שיצא על שליח ציבור - על הביוש הרשתי ("שיימינג") | כב' השופט צבי ויצמן, בית המשפט המחוזי מרכז

עניינם עד תום. סבור הציבור כי מעמד ציבורי ושמועה רעה אי אפשר שילכו יחדיו. כך נמצא שלא אחת נגזר על משרתי הציבור לאבד עבודתם ומעמדם בשל שמועה שיצאה עליהם וזאת עוד טרם שנתבררה שמועה זו. אין צורך לומר כי בימינו כאשר לכל אחד יש את מקלדתו בידו הפצת השמועה הרעה ("שיימינג" או ביוש רישתי) קלה ופשוטה וכך יכול שונא להרוס חיון של עמיתו בקלות שאינה נסבלת.

נראה כי לאורך הדורות הבינו גדולי הפוסקים את הסכנה הטמונה בקבלת שמועה שדבקה בפרנסי הציבור ומשרתיו כהווייתה ומתוך שכן, ועל אף האמירות הנזכרות בתלמוד, נזהרו ונהגו בעצמם מתנות קודם שסילקו את אותו עובד הציבור מושמץ מתפקידו ומעמדו.

כך במאה ה-15 באה שאלה לפני המהרי"ק, (ר' יוסף קולון, המאה ה-15, איטליה) שעניינה בשמועה רעה אשר יצאה אודות אחד מפרנסי הציבור, לפיה הוא נוהג לפקוד אישה "אשר פירשה מדרכי בנות ישראל הצנועות". למעשה המתלוננת אודות אותו פרנס הייתה האישה עצמה אשר הוסיפה וטענה שאף התעברה ממנו.

המהרי"ק מבהיר כי אין לקבל את טענות האישה שכן על מנת להרשיע אדם במעשה נדרשים שני עדים. עד כדי כך נזהר המהרי"ק בפגיעה במעמדו של מי אשר יצא עליו שמועה רעה מפי עד אחד, שהוא אף מאיים על מי שיעז להעניש אדם בגין עדות יחידה שנאמרה כנגדו כי "דמו בראשו" (!) וזו לשונו -

"ואפי' איש כשר והגון מעיד, אין להאמינו, שאין סומכין על עד אחד לבייש או להרחיק ואפי' לשנוא אותו, וכ"ש על פי אישה זו אשר פירשה מדרכי בנות

מעט שדבקה שמועה רעה באדם, קשה הפרכתה כקריעת ים סוף. על פי רוב הכתם שדבק בו ירדוף אותו ואת הסובבים אותו ימים רבים, גם אם בסופו של יום ימצא כי לא היו דברים מעולם, שהרי אימרה יש להן לבריות "אין עשן בלי אש".

היה זה דווקא התנא רבי ראובן בן איצטרובלי, מתלמידיו של רבי עקיבא, אשר סבר אף הוא, כאותה מימרה השגורה בפי העם, כי מי שיצא עליו רינון הרי שבריו כי יש דברים בגו, ובלשונו - "אמר רבי ראובן בן איצטרובלי: אין אדם נחשד בדבר אלא אם כן עשאו, ואם לא עשה כולו - עשה מקצתו, ואם לא עשה מקצתו - הרהר בלבו לעשותו. ואם לא הרהר בלבו לעשותו - ראה אחרים שעשו ושמו" (מועד קטן, דף יח, ע"ב).

גם האמורא רב סבר כי די שיצאה שמועה על אדם על מנת להצדיק את הלקאתו, ובלשון התלמוד - "אמר רב: מלקין על לא טובה השמועה" (קידושין פ"א, א), תוך שהלשון "לא טובה השמועה" מכוונת לשמועה שבאה לפני עלי הכהן על התנהלות בניו, חופני ופנחס, עם הנשים הבאות להקריב קורבן. התלמוד מנסה למתן מעט את עוקצה ופגיעתה של השמועה ומבהיר כי החזקה לפיה בשמועה רעה יש ממש עומדת אך ורק כאשר השמועה היא עיקבית ונמשכת פרק זמן ממושך (ראו מועד קטן, שם).

דומה כי גם הציבור בימינו דורש שאנשי הציבור ובעלי מעמד אשר יצאה עליהם שמועה שאינה טובה יפרשו מיד מתפקידם עוד קודם שיתברר

ארצי

סדרת מפגשים בנושא:
יישום עקרונות המשפט העברי במשפט הישראלי
5 מפגשים | ימי שני | "בית הפרקליט", רח' דניאל פריש 10 תל אביב
ההשתתפות הינה ללא עלות

פרופ' אביעד הכהן

פרופ' יצחק נטוביץ

מרכזים אקדמיים:
פרופ' אביעד הכהן, דקאן המרכז האקדמי שערי מדע ומשפט
פרופ' יצחק נטוביץ, משנה לראש לשכת עורכי הדין.

1. 28.12.2015	דברי ברכה: פרופ' אביעד הכהן, ראש לשכת עורכי הדין בישראל פרופ' יצחק נטוביץ, משנה לראש לשכת עורכי הדין פרופ' יצחק נטוביץ, משרד עורכי דין נטוביץ ושות'	17:00-17:15
2. 4.1.2016	עקרונות מייסודי המשפט העברי שניתן ליישם בדין הישראלי כבוד השופט ד"ר פנינה נויברט, בית משפט השלום תל-אביב פתרונות למסורבות גט עקרונות בדין הפילי הישראלי שניתן ליישם בדין הישראלי. כבוד השופט ניל הנדל, בית המשפט העליון, שופט בית המשפט העליון	17:00-18:15 18:30-20:00
3. 11.1.2016	"הקם להורגן השכם להורג" עמדת המשפט העברי והדין הישראלי הזכות לפגוע במחבל? כבוד הרב עזריאל צבי קנול, "עולמות" - שיעורי תורה והלכה יוסם השופט למעוטי יכולת במשפט העברי ובדין הישראלי כבוד השופט צבי ויצמן, בית המשפט המחוזי מרכז	17:00-18:15 18:30-20:00
4. 18.1.2016	נוק לציבור - עידוד החורם כנגד המדינה עמדת המשפט העברי והדין הישראלי ד"ר יהודה יפרת, פרשן משפטי "מקור ראשון" טענת אמת דיברתי - עמדת המשפט העברי והדין הישראלי ד"ר עזריאל וינרוט, משרד עורכי דין יעקב וינרוט ושות'	17:00-18:15 18:30-20:00
5. 25.1.2016	החתייה לפשרה - עמדת המשפט העברי והדין הישראלי הרב עידו רכניץ, דיין ברשת בתי הדין ארץ חמדה, חוקר מכון "משפט הארץ" חמ"א 38 רוב ומיעוט - עמדת המשפט העברי כבוד הרב שלמה אישון, משפטן, ראש מכון כת"ר לכלכלה על פי התורה	17:00-18:15 18:30-20:00

ההרשמה באתר לשכת עורכי הדין www.israelbar.org.il/shop
או באמצעות מענה טלפוני במס' 077-9555020 לבירורים: 03-5242511

◀ ישראל הצנועות שאין לבייש הזקן הזה על פיה, והמקל בזה דמו בראשו, ולא אמרו מלקין על לא טובה השמועה אלא בקול שהרב' מסכימי' עליו ואינו פוסק" (שו"ת המהרי"ק שורש קפ"ד)

ואף קודם לכן, במאה ה-12, באה לפני הר"י מיגאש, מגדולי חכמי ספרד בזמנו, באה שאלה הנוגעת לאדם אשר התבקש לשמש כשליח ציבור בעיר מסוימת ויצאה על שמועה כי בילדותו עשה מעשים שאינם מוסריים, ונשאלה השאלה האם ניתן למנותו כשליח ציבור למרות שאותה שמועה היא ישנה ולא ידוע על פגם בהתנהגותו העכשווית של אותו מועמד, שהרי ידוע ומפורסם בישראל ששליח ציבור המתפלל על הציבור צריך שיהא נקי ובר לבב בעצמו (שו"ת הר"י מיגאש, סימן צה).

תשובתו של הר"י מיגאש הייתה כי יש לבחון היטב את טיבה של השמועה, אם אכן אותה שמועה עומדת וקיימת כנגד אותו אדם אזי אין למנותו כשליח ציבור, מאידך ככל שעסקינן ב"סיפור ישן" אשר אין לחשוד באותו אדם כי עדיין נוהג הוא באותו חוסר מוסריות שנטען כלפיו, הרי שאין מניעה מלקבלו לתפקיד שליח הציבור ואין לזקוף לחובתו את התנהגותו הנלוזה בעבר, ובלשונו -

"אם רינון זה שיצא על ש"צ (שליח ציבור) עודנו עליו ראוי לסלקו, לפי שהתמדת יציאת הקול עליו הוא מאמת בו הפיסול... ואם היה הש"צ חשוד ובלתי הגון, אין ראוי להתפלל אחריו... אמנם אם היה הרינון על מה שעבר, ועתה אינו חשוד, ונראית עליו אותות התשובה והטוב, אין מסלקין לסיבת מה שקדם שהואיל וכבר שב ותיקן דרכיו לא נשגיח על מה שכבר היה... מכיוון שראינו אותו עתה הולך

בדרך ישרה ונתראית עליו התשובה, מותר להתפלל אחריו ולא נביט אל מה שכבר עבר לפי שהתשובה מקובלת לפניו כאמור 'שובו בנים שובבים ארפא משובתיכם'."

דומה כי הנחרץ ביותר בעמדתו באשר להתעלמות משמועה היה הרמב"ם, בן זמנו של הר"י מיגאש, אשר במקרה שבא לפניו שנוגע אף הוא לחזן אשר יצא עליו "יצא עליו רינון שאין ראוי להזכירו" (נחשד בענייני מוסר שבינו לבינה) והשאלה הייתה האם ראוי לפטרו ממשרתו. תשובת הרמב"ם הייתה ברורה וזכה -

"מה שצריך לידע כל משכיל וחכם שאין ראוי להסיר שום בעל משרה ממשרתו בגלל שמועה בלבד, אפילו אין לו אויבים. ומכל שכן אם יש בעיר בני אדם השונאים אותו ובעלי כוונות... וגם אם תתקיים עליו העדות, אין ראוי להסירו אם קיבל עליו מה שהוא חייב בדיו, שאין [=מורידין] אדם מקדושתו מסנהדרי גדולה ועד חזן הכנסת אלא אם כן עבר בפרהסיא" (שו"ת הרמב"ם סימן קיא)

ואם כן לדעת הרמב"ם גם אם התברר שיש ממש בשמועה הרעה הרי שאם קיבל אותו אדם את עונשו אין להוסיף ולפגוע במעמדו ובפרנסתו.

תשובה מרגשת במיוחד בסוגיית הסרת בעל תפקיד ממעמדו וקיפוח משכורתו אנו מוצאים אצל ר' אהרן וולקין, בספרו שו"ת זקן אהרן (מהדורא תניינא, יורה דעה, סימן ל) התשובה ניתנה בשנת 1934 והיא נוגעת לשוחט "שהנשים השכונות הוציאו עליו קול מכוער שראוהו יוצא ונכנס לבית פרוצה וחשודה לזנות" וביקש הציבור להדיחו מתפקידו כשוחט העיר.

התשובה שניתנה ע"י הרב וולקין ברורה ונחרצת - "הנה מדינא אפילו היו בזה שני עדים כשרים שראו אותו עושה מעשי תענועים כאלו, אין לפוסלו מלהיות שו"ב (=שוחט ובודק). וגם לבדוק לו סכין אין צריך, כיוון שאינו מומר (=חשוד) אלא לדבר אחד, ואפילו לרמב"ם דגם במומר לדבר אחד צריך לבדוק לו סכין.... היינו דווקא במומר לאחת משארי עבירות שבתורה, אבל חשוד לעריות אינו חשוד על השחיטה דיצרו תקפו... וכל שכן בנדון דנן דעדים כשרים לא היו כלל, רק אישה מפי אישה ועד מפי עד, וגם הם לא הגידו על זנות כדרך המנאפים רק ראוהו יוצא ונכנס לפרקים לבית זונה, ואין זה כי אם לזות שפתים הרחק ממך, שאין לפוסלו בשביל זה"

ואם כן, מבהיר הרב וולקין, כי גם אם מסתבר שהשמועות הנוהג לחוסר מוסריותו המינית של השוחט הנזכר הן נכונות, אין בכך כדי להשפיע על מעמדו ותפקידו שכן אין בין תפקידו כשוחט לחוסר מוסריותו. אכן זו נראית עמדה נועזת ביותר אשר אפשר שלא תתקבל על דעתו של רוב הציבור בימינו, ואולם ראוי לעיין בטעמו של הרב וולקין, המנמק את פסקו בדברים היוצאים מן הלב -

"והנה אם כי מכוער הדבר מאד לפני שו"ב דמתא (=שוחט העיר), וגם אני מרחוק הנני נרעש ונפחד לשמוע כזה על משרת בקודש שנוצר להיות מצוין ביראת שמים שכם אחד (=מידה אחת) יותר על סתם בני אדם, אבל בכל זאת, בבואי לחתוך עליו דין תורה, את האלקים אני ירא לשפוך עליו את כל חמתי, ולירד לחיי לקפח פרנסתו דההוא גברא דתלי ביה טפלי (=של אותו אדם, המטופל בילדיו התלויים בו), וכל גופא מרתע בי (=וכל גופי מזדעזע מ) להיות שוחט ולשחוט אב לבנים ובעל לאישה על יסוד שמועות קלוטות כאלו, ולמדתי קל וחומר לעצמי מיניה ידידה גופא (=ממנו עצמו), השתא שו"ב ששוחט בהמות - אם ידיו מרתתות (=רועדות) - שחיטתו פסולה, כל שכן אני שבאתי לשחוט נפשות אדם, ולא רק ידי אלא כל גופא (=גופי) מרתת, היאך אוכל לשוחטו בשעה שעל פי דין תורה אין יסוד לזה, האם אפשר להתחסד יותר מהתורה עצמה, ואם התורה חסה למצוא זכות על חשוד לעריות לומר עליו שאינו חשוד לשחיטה, ואנן ניקום ונאסור, היתכן?"

ניכר שהדברים נכתבו מדם ליבו של הרב וולקין. בצד הדברים הנזכרים הרי שכאשר הוברר לפוסק ההלכה כי עסקינן בשמועה מבוססת אלא שאין היא מתגבשת לכדי עדויות המספקות להגשת כתב אישום, קבע ופסקו כי על אף החיסרון בעדויות נדרשות יש לפעול להסרת עובד הציבור מתפקידו. כך היה המעשה ברב עובדיה יוסף שעה ששימש כרב ודיין בקהיר (1947-1949). אותה עת היה בקהיר שוחט אלים אשר זלזל בהלכות השחיטה ובקיום מצוות. כך, כדוגמה, היה חותם על השחיטה כשחיטה כשרה למרות שבוצעה על ידי גוי והיו שסיפרו כי ראו שהוא נוסע בחשמלית בשבת תוך שהוא משלם בכסף מזומן. ועושה שבתו חול, ואולם מפאת אלימותו לא נמצאו עדים שיעידו כנגדו על מעשיו, ובלשונו של הרב עובדיה - "ודברי אמת ניכרים. ברם דא עקא שאין העדים רוצים להעיד בפניו, מיראתם אותו, שהוא אדם תקיף וגברא אלמא (=איש אלים) והוא מכחיש בכל תוקף".

הרב עובדיה הגיע למסקנה כי במקרה הנדון, נוכח אלימותו של השוחט וחשש העדים להעיד למולו, ניתן לקבל את עדות העדים אף ללא נוכחות השוחט ומבלי לאפשר לו את חקירתם הנגדית, וכי די בעדויות אלו על מנת להסירו ממשרתו, ובלשונו של הרב עובדיה -

"ולכן הדבר ברור בנדון דנן, שיש לקבל עדות שלא בפני השו"ב, לברר הדברים כשמלה, ולהעבירו ממלאכתו, כי הוא באמת איש זרוע ואלם. (ובפני איים על קצב אחד לרצחו נפש, בגלל סכסוך ממון שהיה ביניהם, וזה מראה על תכונת נפשו). ואין לנו לחוש על פרנסתו, שהוא האשם בזה, ונתן אצבע בין שניו... ותלי"ת (=ותודה להק' יתברך) אשר עזרנו והשפענו על השו"ב להתפטר מרצונו הטוב ממשרתו. (עם איזה מתן פיצויים)"

סוף דבר נמצאנו למדים כי פוסקי ההלכה לאורך כל הדורות נזהרו בעצמם זהירות יתירה קודם שהורו להסיר אדם ממשרתו וממעמדו בשל שמועה רעה שיצאה עליו, ואך ורק אחד ששוכנעו מעבר לכל ספק כי יש ממש מאחורי שמועה זו, וכי יש ידיים לתלונות שהוגשו כנגד הנילון, מצאו לפגוע במטה לחמו.

שו"ת ועוד

עלון המשפט העברי - מחוז ת"א והמחוזות השפלה, עורכי הדין בישראל

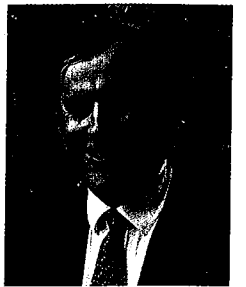

עורך: א"ר יוסף ששון
מנהלת: עורכי הדין יצחק נטוביץ, אפרים דין, חנוך פת, אשרת דובנוב, מאיר מזרחי, אלישי בן-יצחק, עופר גרפינקל, שמואל אשדיר

הפקה והפצה: אשדיר בע"מ 052-2000095

כתובת דוא"ל: SHUTVEOD@GMAIL.COM

כבוד העובד וחירותו - הצעת החוק למניעת התנכלות תעסוקתית, תשע"ה-2015
| פרופסור אביעד הכהן, דיקן ביה"ס למשפטים והמרכז האקדמי "שערי מדע ומשפט".

אקדמות מילין

לפני מספר חודשים אישרה הכנסת בקריאה טרומית את הצעת החוק למניעת התנכלות תעסוקתית, תשע"ה-2015, ברוב של 58 תומכים וללא מתנגדים. סעיף 1 להצעת החוק מדגיש שמטרתו היא "למנוע התנכלות תעסוקתית, כדי להגן על זכותם לכבוד של עובדים, **ברוח עקרונות מורשת ישראל** (!)". למרות החיבור ל"רוח עקרונות מורשת ישראל" (ניסוח מאד עמום ולא מחייב, בסגנון "רוח העקרונות של ההכרזה על הקמת מדינת ישראל" שבחוקי היסוד), שהיה יכול לרמז כי יוזמי חוק זה היו רק ח"כים דתיים וחרדים, חברו להגשתו ח"כים מכל סיעות הבית, ובראשם חברי הכנסת זהבה גלאון ואילן גילאון ממרצ, ולצדם שלי יחימוביץ' ויוסי יונה מהמחנה הציני, עמיר פרץ מהנונועה, יעקב מרגי ויואב בן צור מש"ס, ועאידה תומא סלימאן מהרשימה המשותפת וחד"ש.

עיון בהצעת החוק מלמד שיש בתוכנו ביטוי יפה לעקרונות המשפט העברי שמטרתן הגנה על כבוד העובד וחירותו, והוא עשוי לשמש דוגמא לשילוב עקרונותיה של "מורשת ישראל" במשפט הישראלי בן ימינו, לא רק כערך דתי אלא גם כערך לאומי שיכול לאחד ולאגד סביבו את מגוון האוכלוסייה במדינת ישראל.

סעיף 2 להצעה מגדיר "התנכלות תעסוקתית" כ"פגיעה בכבוד עובד או השפלתו במקום העבודה, לאורך תקופה ובאופן חוזר ונשנה, באופן שהופך את סביבת העבודה לעוינת, ויוצר הטרדה רגשית, לרבות התנהגות בריונית כלפי עובד במקום העבודה". לצד האיסור להתנכל לעובד ולפגוע בכבודו, מציע החוק להגדיר התנהגות זו כעוולה אזרחית, שהוראות פקודת הנזיקין יחולו עליה, בכפוף להוראות החוק, וכן מסמך את בית הדין לעבודה לפסוק בשל עוולה לפי חוק זה פיצוי עד 50,000 שקלים חדשים, ללא הוכחת נזק.

בשנים האחרונות, עלתה סוגיה זו על סדר היום הציבורי במדינת ישראל בהקשרים שונים: חיובן של קופאיות על ידי מעסיקיהן, בעיקר במרכולים ובבתי המרקחת של הרשתות הגדולות, לעמוד על רגליהן

במשך כל שעות היום בלא אפשרות לנוח אף לזמן קצר; חיוב עובדות ניקיון לנקות בתים ומשרדים באופן פוגעני, "ממש כמו פעם, על הידיים ועל הרגליים", תוך שאיפת חומרי ניקוי מסרטנים ומזיקים, וכיוצא ב.

עיון במקורות המשפט העברי מלמד שההגנה על כבוד העובד וחירותו עמדה בראש מענייניו למן ימים ראשונים.

כידוע, עבדות מצרים הייתה זה מכבר אב טיפוס שלילי לעבדות בעולם, ואף המערכת המשפטית ניזונה ממנה בגיבוש איסור סחר בבני אדם ובניסוח עקרונות דיני העבודה. כדרכו במקומות אחרים, חוסך המקרא גם כאן בלשונו ומקצר בתיאור העבדות. בארבעה פסוקים בלבד מקופלת מסכת שלמה של עינוי, סבל ועבודת פרך: "וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם, ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתם ואת נַעַמְסו. וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ... ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך. וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה, את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך" (שמות א, יא-יד).

לפינו הדגשה חוזרת ונשנית של עינוי, סבל, עבודת פרך, מיורו החיים ועבודה קשה. במדרשי חז"ל ובדברי הפרשנים, ראשונים ואחרונים, הורחבו הרמזים הללו לכלל "מסכת עבדות" מפורטת ומקיפה המלאה בתיאורים מפורטים (שבלי ספק, משקף חלקם את המציאות בזמנם ובמקומם של הפרשנים), המבקשים להשלים את ה"חסר" במקרא ולהמחיש את טיבה של עבדות זו.

יותר מהרבה תחומי משפט אחרים, זכה תחום דיני עבודה במשפט העברי לעיון ודין בשורה ארוכה של ספרים ומאמרים.

לעבדות מסרן הכתוב, לא לבושה

בבתחומים רבים אחרים במשפט העברי, גם כאן עקרון היסוד של היחס לעובד - כל עובד, מבוגר או ילד, איש או אישה, עובד קבוע או זמני, אזרח המדינה או זר - נגזר מעובדת היותו אדם שנברא בצלם א-להים, שהכול חייבים בכבודו. מעקרון יסוד זה, כבוד העובד וחירותו, נגזרים כל עקרונות המשנה לכלליהם ולפרטיהם.

גם בתחום זה, מצווה המעביד למלא את חובתו המוסרית, לנהוג עם עובדיו לפנינים משורת הדין ולא להסתפק רק בשמירה על זכויותיו המשפטיות הפורמאליות של העובד.

כמה גדולים הם דברי "הנשר הגדול" בעניין זה. אמנם ◀

הלכות עבדים מדגישות שמבחינה פורמלית עבד כנעני הוא רכוש אדוניו, אלא **שהרמב"ם** בחר לחתום אותן ואת "ספר קניין" כולו בנימה שונה לחלוטין:

"מותר לעבד בעבד כנעני בפרך. ואף על פי שהדין כן, **מדת חסידות ודרכי חכמה** שיהיה אדם רחמן ורודף צדק. ולא יכביד עולו על עבדו, ולא יצר לו, ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה.

חכמים הראשונים היו נותנים לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן. הרי הוא אומר (תהלים קכג, ב): "כעני עבדים אל יד אדוניהם כעני שפחה אל יד גבירתה".

הרמב"ם אינו מסתפק באמירה כללית זו, אלא נותן לדבריו ביטוי מעשי:

וכן לא יבזהו ביד ולא בדברים. **לעבדות מסרן הכתוב, לא לבושה**. ולא ירבה עליו צעקה וכעס, אלא ידבר עמו בנחת וישמע טענותיו. וכן מפורש בדרכי איוב הטובים שהשתבח בהן: "אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי... הלא בבטן עושני עֲשֹׂהוּ ויִכְנְנֵנו בְּרָחִם אחד" (משנה תורה, הלכות עבדים ט, ח). ויפים לעניין זה דברי מרן רבי יוסף קארו, בפירושו "כסף משנה" על אתר: "הם דברי רבנו" - היינו, מדעתו וללא מקור מפורש, "ראויים אליו".

"לעבדות מסרן הכתוב, לא לבושה". זה כלל גדול בתורת דיני העבודה בישראל. ויִכְנְנֵנו בְּרָחִם אחד" - מקור אחד לכל בני האדם, והכול חייבים בכבוד הכול, אפילו עבד. ואם כך בעבדים שחיו בימים עברו, כשהייתה העבדות חזון נפרד, כמעט בגדר נורמה, בעובדים בני ימינו, החיים במדינה יהודית ודמוקרטית, שערך כבוד האדם וחירותו הוא מעמודי התווך שלה, על אחת כמה וכמה.

עבודת פרך

פעמים הרבה אנו שומעים הן מתוך הלאו. עיון בפרשיות העבדות שבתורה מלמד גם הוא על גופי תורה וכללים גדולים, שבהם ומהם בנוחמי ההלכה את בניינו הגדול של משפט העבודה במשפט העברי, כך, למשל, לגבי מונח הנשמע בימינו 'צמחוני' למדי, 'שרי מסים'. בניגוד למשמעו הניטראלי בלשון המשפטית בימינו, מפורש הוא כבר בתרגום הקדום למקרא כמכוון לעבודת כפייה שיש לה היבט שלילי ביותר: "שרי מסים" - שלטונין מבאשין [=שליטים רעים]. **רב סעדיה גאון**, מפרשני המקרא הקדומים (בבל, המאה ה'ט'), מוסיף: "שרי מסים - ממונים להשפילם ולהבזותם". הוזה אומר: אין מדובר בנטל ממוני בלבד, אלא במעשה שמטרתו להשפיל ולבזות.

ה"עניו" האמור בפרשתנו משך גם הוא את תשומת לבם של הפרשנים. מהשוואת מונח זה להיקריות אחרות של צורות מן ענ"ה במקרא, הסיקו כמה מן

הפרשנים, כגון **החזקוני**, שמדובר כאן בהתעללות מינית. ואכן, דברי ימי ההיסטוריה מלאים בדוגמאות של ניצול העבד לצרכים מיניים ולא רק לצורכי עבודה. אך מן המקראות שלפנינו עולה שמדובר כאן בעבודת פרך ברוב שעות היממה המכוונת לכך שתימנע מהם האפשרות לקיים יחסי אישות ולפרות ולרבות.

אחד הביטויים הנפוצים ביותר בהקשר של העסקה פוגענית הוא המונח "עבודת פרך", וכבר נצטוונו במקום אחר: "לא תרדה בו בפרך" (ויקרא כה, מו). אך שאלה היא מהי עבודת פרך, שהרי לא נתבאר טיבה במקרא. **אונקלוס** מתרגם בפרשתנו בהוראת 'עבודה קשה' סתם. אך מקצת מן הפרשנים עמדו על ייחודו ופירושו בפנים שונות. רב סעדיה גאון רואה בו ביטוי למעשה "עינוי והשפלה", ואילו **הרשב"ם**, מבעלי התוספות (צרפת, המאה ה'ב'), גוזר אותו מהוראת פר"ך הנפוץ בלשון חכמים, 'התפוררות של דבר לחלקים קטנים'. מכאן שעבודת פרך היא עבודה המפרכת את גופו של האדם ומשברת אותו.

אבן עזרא מפרש את העינוי כהרעת תנאי העבודה יותר מן המקובל אפילו אצל עבדים, ומן הסתם אף תנאי העבדות הרגילים לא היו מן הקלים ביותר. **הרמב"ן** מפרט בפירושו לתורה עוד יותר את טיבה של הרעת תנאים זו. וזה לשונו:

כי מתחילה היו השרים נותנים להם הלבנים, והיו אנשי המס בונים הבנין. ועתה נהגו העם בעבודה, וצוים שיהיו מביאים עפר, ועושים החמר בידיהם וברגליהם, ולא יינתן להם מבית המלך רק התבן בלבד.

כלומר: בעוד שקודם לכן היו בני ישראל עוסקים רק במלאכת הבנייה גופה, הרי שעתה נדרשו לייצר בעצמם אף את חומרי הבניין. בהמשך פירושו, מוסיף הרמב"ן שעבודת הפרך לא התבטאה רק בתנאי העבודה, אלא גם ביחס המזלזל וביזוי כבוד האדם שגלו אליה:

וגם כל עבודה קשה אשר לפרעה ולמצרים בשדה, כגון החפירות והוצאת הזבלים, הכל נתנו עליהם, וגם היו רודים בהם לדחוק אותם שלא ינוחו, ומכים ומקללים אותם, וזה טעם: "את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך". והיה המלך מפרנס אותם בלחם צר כמנהג לפועלי המלך.

העסקה פוגענית בספרות השו"ת

בספרות השו"ת הובאו מקרים רבים של העסקה פוגענית, וחכמי ההלכה נדרשו להכריע אם יש בה כדי לבטל את חוזה העבודה או למצער לאכוף על המעסיק תנאי העסקה ראויים.

כך, למשל, נדרש **רבי ישראל מברונא**, מגדולי חכמי ההלכה באשכנז (גרמניה, המאה ה'ט'), לדינה של "משרתת אישה או נערה בתולה" שמעסיקה שלח אותה "על השוק ובבתי הגויים יחידית. והמשרתת

אומרת: 'שכרתי לשרת כדרך המשרתות בבית, ולא כדרך האנשים היוצאים בחוץ'. נוסף על השאלה אם יש בדבר משום הפרה של "חזקה העבודה" ותנאי, נדרש המשיב גם לעניין ביזוי כבודה של המשרתת. נקל לשער, ויש בידנו לא מעט עדויות היסטוריות לכך, שבאותם ימים משרתת שיצאה לבדה לשוק או לבית זר הייתה נתונה לביזוי ולהשפלה מילולית ומינית, ואולי אף לסכנת פגיעה פיזית.

רבי ישראל ברונא קובע בתשובתו חד-משמעית שאסור למעסיק לעשות זאת, אף על פי שיש מי שנוהג כן:

אין ראובן [המעסיק] יכול לכופה ליכנס יחידית בבתי הגויים... ואף במקום שרבים רגילים ליכנס שם. דיש נשים... נוהגים בצניעות או יראות [=מפחדות]... ואינו יכול לכופ.

לשיטתו, בקביעת המבחן להגדרת העסקה פוגענית אין להידרש רק לשיקולים **אובייקטיביים**, אלא גם, ואולי רק, לשיקולים **סובייקטיביים**. ודי בחששו של העובד המסוים שמא ייפגע כבודו כדי למנוע את מעבדיו מלכפות עליו העסקה פוגענית.

גם **רבי יאיר חיים בכרך**, בעל "חוות יאיר", מגדול חכמי אשכנז במאה ה"ז, נדרש לסוגיית העסקה פוגענית בעניינה של משרתת שברחה מגבירתה בגלל מה שמכונה בתשובה בלשון נקייה "הכבדת עול חוץ למנהג". מתיאורה המפורט של השאלה, ניתן ללמוד על התעמרות קשה של המעסיקה במשרתת אותה, לרבות מניעת מזון מפיה, השפלתה וביזויה, עד שנאלצה המשרתת לנטוש את בית גברתה, והלכה לעבוד חנים אין כסף בבית אחר, תמורת אוכל בלבד. וזה לשונו:

על דבר שאלתו בדבר אשת פלוני הידועה לרום מעלת כבוד תורתו בשמה ובמעשיה דיה רגזנית קפדנית ועצרנית. **ולסיבה זו לא היה דעת אדם סובלתה**, והיתה בלי משרתת כמה שנים, ובתחלת חורף הזה נלאתה נשוא עול טיפול הבית, שכרה בתולה משרתת. ולסיבת הכבדת עול חוץ למנהג, **לפי דברי המשרתת**, בצירוף סגירת הלחם במגדל [=בשידה] תמיד, נתקוטטו יחד הגבירה והשפחה. ותברח מפניה כמשלוש חדשים, ויצאה והלכה לאיש בעל בית אחר לשרת אצלו בעד מזונה חנים.

כדי לאיים על המשרתת ולממש את זכויותיה, עיכבה בעלת הבית ברשותה את בגדי השבת של המשרתת שברחה, ושכרה למשך שלושה חודשים משרתת חלופית למלא את מקומה בשכר גבוה יותר. יתר על כן, בעלת הבית נהגה לנכות משכר המשרתת שברחה את דמי הנזק שגרמה לכלי הבית בעת מלאכתה.

כפוסקים אחרים, מעניק "חוות יאיר" משקל רב ל"מנהג המדינה" בעניין זה, אף כי ניתן לשער שגם תנאי ההעסקה לפי המנהג בתקופה זו לא היו מן הקלים ביותר. הוא קובע שהשאלה אם אותה "הכבדה יתירה" אסורה מכוח היותה "העסקה פוגענית" תלויה במנהג המקום. ואם אין המנהג ברור, הרי אף על פי שלכאורה בכגון זה הדין נוטה לטובת המעביד, הרי יש להכריע כאן לטובת המשרתת, מכוח הכלל הגדול האמור במשפט העברי: "כי לי [להקב"ה] בני ישראל עבדים" - ולא עבדים לעבדים, שעל פיו יכול פועל "לחזור בו בחצי היום". ממילא אסור לבעלת הבית להטיל על המשרתת "עול שאינו נהוג בברור".

למותר לומר שהכרעה זו אינה מתירה לעובד לתבוע זכויות שלא בתום לב ותוך פגיעה שאינה הוגנת במעסיקו.

כבוד העובד במשפט ישראלי

כחלק משיטת משפט המאופיינת במגמה סוציאלית מובהקת, מעניק המשפט הישראלי לעובד שורה שלמה של הגנות חוקיות בתחומים אחדים: הגנה על שכרו, שעות עבודה, פיצוי פיטורין, יישוב סכסוכי עבודה, העסקת עובדים זרים, העסקה באמצעות חברות כוח אדם ועוד. רבים מן החוקים הללו מבוססים, בין השאר, על מקורות המשפט העברי (ראו לדוגמה: **מ' אלון, המשפט העברי**, עמ' 1365-1370; **נ' רקובר, המשפט העברי בחקיקת הכנסת**, עמ' 977-1038).

בעקבות חקיקת "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו" וההכרה ב"כבוד האדם" כ"זכות על חוקתית", ראוי להמשיך ולעגן את איסור ההעסקה הפוגענית וההתנכלות התעסוקתית לא רק ב"ערכיה הדמוקרטיות של מדינת ישראל", אלא בראש ובראשונה ב"ערכיה היהודיים של מדינת ישראל". אם כך יעשה, בתי המשפט יהיו חייבים, לא רק רשאים, לילך אצל מקורות המשפט העברי ולדלות מהם מלוא חופניים עקרונות יסוד בהגנה על כבוד העובד וחירותו.

סוגיית איסור ההעסקה הפוגענית עשויה לשמש אפוא דוגמה נוספת לפוטנציאל הטמון במשפט העברי כבסיס לעיגון "ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית" למען חברה טובה יותר, שוויונית יותר, צודקת יותר.

• לעיון נוסף ראה: אביעד הכהן, פרשיות ומשפטים, ת"א תשע"א, עמ' 425; מיכאל יוגודה, "בין זכויות חברתיות ולחובות חברתיות במשפט העברי", בתוך זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות בישראל (י' רבין ו' שני עורכים), תל-אביב תשס"ה, עמ' 261-277; השופטת מיכל לוית, "לא צריך לסבול את ההשפלה הזאת", עורך הדין 29 (2015), עמ' 110-115. ■

יישום המשפט העברי במשפט הכללי | כב' השופט משה דרורי, סגן נשיא בית המשפט המחוזי, ירושלים

דברים מטקס הענקת אות יקיר המשפט העברי לשנת תשע"ה

שמח אני לברך את יקירי המשפט העברי, לשנת תשע"ה, כב' השופט צבי טל ופרופ' אליאב שוחטמן, שזכו בתואר זה, על שמו של כב' השופט פרופ' מנחם אלון ז"ל, המשנה לנשיא בית המשפט העליון, מטעם לשכת עורכי הדין בישראל, מחוז תל-אביב.

אפתח במי שהפרס נקרא על שמו, השופט פרופ' מנחם אלון ז"ל. זכיתי ליצוק מים על ידיו, מסוף שנות ה-60 של המאה הקודמת, עת התחלתי את צעדי הראשונים, במיתוח שו"ת, כעוזר מחקר, במכון לחקר המשפט העברי, שאותו ייסד פרופ' אלון, לפני למעלה מיוכל שנים, בשנת 1963. בראשית שנות ה-70 סייעתי - בבדיקת המקורות והכנת המפתחות - לפרופ' אלון בספרו הגדול, **המשפט העברי - תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו**.

ספר זה (שיצא לאור בשלוש מהדורות, הראשונה בשנת 1973 והאחרונה בשנת 1985), משמש, עד היום, ספר יסוד של המקצוע, משפט עברי, ולכן, לא מעטים מכנים את פרופ' מנחם אלון, כאבי המשפט העברי. אין ראוי יותר ממנו לכך שאות יקיר המשפט העברי קרוי על שמו. פועלו של פרופ' אלון בתחומי המשפט העברי, בא לידי ביטוי בהקמת דור חוקרים, שפרופ' אליאב שוחטמן נמנה על המובחרים שבהם, ובהיותו העורך הראשון של שנתון המשפט העברי, הקיים מזה 40 שנה. כתיבתו של מנחם אלון התפרסה על פני נושאי משפט רבים, ובהם חדשים שלא היו במו"ז המחקר עד אז, כמו: הוצאה לפועל, התיישנות, ובעיקר - הפניית הזרקור לעבר המשפט הציבורי העברי, החל במחקרו הגדול על תקנות הקהל, ומאמריו על הקהילה וסמכויותיה, כולל: ענייני מיסים. פרופ' אלון אינו רק אבי המשפט העברי בישראל; הוא הקים קתדרות למשפט עברי בניו

יורק, הרווארד ומקגיל. כחלק אינטגרלי ממשימה זו, תורגם ספרו הגדול, לאנגלית.

פרופ' אלון, מונה בשנת 1977 לשופט בית המשפט העליון, וכיהן בערכאה זו עד יציאתו לגימלאות בשנת 1993, כאשר בחמש השנים האחרונות לכהונתו היה המשנה לנשיא (בתקופת הנשיא, השופט מאיר שמגר). אין כאן המקום להעריך את פסקיו ואת תרומתו של השופט מנחם אלון למשפט הישראלי. די אם אומר, כי הוא ניצב, כחומה בצורה, כמייצג הזרם השמרני, הגורס התערבות מינימלית בחקיקת הכנסת (ובכך היה בר פלוגתא של השופט פרופ' אהרן ברק, עמיתו להוראה בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים), ובמקביל, נשא הוא את דגל זכויות האדם, בתחומי המעצר, הפרטיות, והענישה הפלילית. **אלון היה חלוץ השוויון לנשים**, בכמה מישורים: הזכות לבחור ולהיבחר לתפקידים ציבוריים (פרשת **שקדיאל**, שבה דן בנושא גם על פי המשפט העברי); ההורות השווה, לעניין חינוך הילדים (פרשת **גנב**); תפילה ברחבת הכותל; זכויות כלכליות שוות, בין בני זוג ובירושה, ועוד. מסכת מקיפה זו באה לידי ביטוי בספרו האחרון, **מעמד האישה - משפט ושיפוט, מסורת ותמורה: ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית** (2005).

פרופ' אלון, כשופט, הציב בפני ציבור המשפטנים מודל של משפטן, דעתן, הבקיא במשפט העברי, והמוכן ליישמו בכל נושא חדש שעולה, כאשר הבסיס החקיקתי לכך היה **חוק יסודות המשפט, תש"ם-1980** (שבעניינו נכתבו פסקי דין ומאמרים רבים, ובהם של פרופ' אליאב שוחטמן, אחד היקירים) ו**חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו** המעגן את ערכיה של מדינת ישראל, כמדינה יהודית ודמוקרטית, ובמקביל, בעל תודעה של ערכי יסוד של זכויות האדם, תוך שילוב ביניהם. אחד משיאי השילוב בין השניים הוא פסק הדין בפרשת **פרח**, שבו קבע השופט אלון את הכלל כי **אין אוסרים אדם לצורך גביית חוב בהוצאה לפועל**, ובכך הפעיל

ויישם את עבודת הדוקטורט שלו, אותה חיבר עשרות שנים קודם לכן.

מבחינה זו, השופט צבי טל, ושופטים נוספים בבית המשפט העליון הולכים בדרך זו, של יישום המשפט העברי, במשפטה של מדינת ישראל המתחדשת. עימנו נמצאים, בטקס זה, שני שופטים של בית המשפט העליון, הפועלים בכיוון זה: **כב' השופט ניל הנדל וכב' השופט נעם סולברג**. בימנו אלה, יש להזכיר את פסקיו הנרחבים של המשנה לנשיאה, **כב' השופט אליקים רובינשטיין**, ומספר איזכורים של המשפט העברי נמצא בדברי **כב' השופט חנן מלצר**.

החלטת ועדת הפרס להענקת אות יקיר המשפט העברי לשופט טל ולפרופ' שוחטמן, איננה זקוקה לגושפנקה נוספת ממני.

אומר מילים ספורות על כל אחד מן היקירים, ואנסה להציג היבט של מאפיין של כל אחד מהם.

פרופ' אליאב שוחטמן ידוע בפרסומיו הרבים והמגוונים, בתחומי המשפט העברי, שתחילתם בספר הנושא "רוחבי" - מעשה הבא בעבירה (1981) - המשכו בהדרה של ספר שו"ת, במהלך עשרות שנים פעילותו האקדמית, כללה כתיבה רצופה של למעלה מ-150 מאמרים, בנושאים עקרוניים, כמו: מעמד חוקי הכנסת על פי המשפט העברי, ובנושאים מעשיים ופרטניים, כאשר גולת הכותרת היא החבור האחרון שלו, **סדרי הדין בבית הדין הרבני**, הכולל 3 כרכים (2011).

אולם, את אליאב שוחטמן לא ניתן למצות כחוקר וככותב. הוא היה מורה ומרצה, במשך כיוכל שנים בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, אשר ממנה הוא פרש, והוא, כיום, פרופ' אמריטוס. לאחר מכן, במשך כשני עשורים, שימש כמרצה ולאחר זאת, דיקן במכללת שערי משפט. כל שומעיו, דתיים כחילונים, בני ברית ומי שאינם בני ברית, יצאו מוקסמים משיעוריו, ונוכחו לדעת כי גם המקצוע הקשה של משפט עברי, אינו מכשול בלתי עביר. נהפוך הוא, כאשר שומעים את שיעוריו והסבריו של אליאב, גם הדברים המסובכים והנפתלים, הופכים לברורים ולמשכנעים.

כבוד השופט צבי א' טל, מוכר לרבים כשופט. אני עוד זוכר אותו כעורך דין, כאשר התמחיתי במשרד עו"ד סמוך, בשנת 1969. הופעתי בפניו כשופט.

מאור פניו, אנושיותו וגישתו למידיינים, מגדול עד קטון, היו לשם דבר. עורכי הדין נהנו להופיע בפניו.

אביא דברים ששמעתי ממנו, באחד הדיונים. לפני שלושה שבועות קראנו בתורה (ומי ששמע את השופט טל קורא בתורה, יזכור תמיד קריאה נכונה, מה היא), את דברי משה רבנו לה' (במדבר, פרק יא, פסוק יב): **"הָאֲנֹכִי הָרִיתִי אֶת כָּל-הָעָם הַזֶּה אִם אֲנֹכִי יִלְדֶתיָהוּ כִּי תֹאמַר אֵלַי שְׂאֵהוּ בְחִיקָה כְּאִשֹּׁר יִשָּׂא הָאָמִן אֶת הַיֶּנֶק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁפָּעַת לְאַבְתָּיו"**. אמר השופט טל: מה הטיעון של ההיריון וכיצד הוא רלבנטי לטענת העם כי הוא רוצה בשר? תשובתו: **אם אכן אתה הוא ההורה, שהביא את הילד לעולם, כי אז, עליך להאכיל את בנו**, שכן זו היא חובתך. כך, שיכנע כב' השופט צבי טל, אב, להסיר את תביעתו להקטנת מזונות.

בבית המשפט העליון - וקודם לכן, בבית המשפט המחוזי - דן השופט טל, בנושאים רבים, ובחלק מפסקיו מוצאים אנו התייחסות ודיון במקורות המשפט העברי.

בחרתי להזכיר פסק דין אחד של כב' השופט צבי טל, המופיע ונידון בספרו האחרון של פרופ' אליאב שוחטמן, ובכך אכרוך יחד את שני היקירים של המשפט העברי, חתני ערב זה.

בית דין רבני הוציא "כתב סירוב" נגד נתבע, שלא הסכים להידיין בפניו. בניגוד לפסיקה קודמת של בית המשפט העליון, משנות ה-70, החליטו כב' השופטים יצחק זמיר דליה דורנר, כי לבית הדין הרבני אין סמכות כזו, מכוח החוק שהקים אותו. כב' השופט צבי טל, בעת המיעוט, הזכיר כי **"בתי דין לפי דין תורה קיימים ועומדים בישראל מימות עולם. חכמינו מזכירים את בית דינו של משה רבנו... וממנו ואילך נמשכת שלשלת הקבלה ונמשך דין תורה, בלא הפסק, עד ימינו אלה... לא מדינת ישראל הקימה את בית הדין הרבני. בית הדין הרבני קדם לתקומתה של מדינת ישראל, רעיונית - הוא קדם לה מימות עולם. בפועל הוקם בית דין זה על ידי מרן הרב הראשי בארץ ישראל, הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, עם הקמת הרבנות הראשית בארץ ישראל בשנת תרפ"א (1921)"** (בג"צ 3269/95 יוסף כץ נ' בית הדין הרבני האזורי בירושלים פ"ד נ(4) 590, בעמ' 617 (1996)).

ובהמשך, הוסיף וכתב כב' השופט טל (שם, בעמ' 619-618): **"בתי הדין הרבניים עוסקים למעלה מיובל שנים במיגוון רחב של דיני ממונות ודיני קהל, שכן שכיר, קניין, שליחות, חזקה ומוניטין, מסחר וכספים ועוד, וכמובן דיני משפחה. כל האוצר הבלום הזה הוא חוליה בשלשלת הדורות של ספרות השאלות והתשובות, והוא העושה את 'המשפט העברי' למשפט רלוונטי, חי ופועם. צמצם את סמכות בית הדין בכל אלה, ועלתה בידך מעין ועדה טכנית לנישואין ולגירושין"**.

פרופ' אליאב שוחטמן, בספרו על **סדרי הדין בבית הדין הרבני**, מתייחס לפסק דין זה בלמעלה מתריסר פעמים. עמדתו היא כי להעדיף את הפסיקה הקודמת (עמ' 400) ואת עמדתו של השופט טל, לפיה יש להותיר על כנו את מוסד "כתב הסירוב"; אם כי, בחיבור אקדמי, כותב פרופ' אליאב שוחטמן, כי עמדת הרוב, האוסרת על בית הדין הרבני להוציא "כתב הסירוב", היא המשקפת את הדין הפוזיטיבי (עמ' 376; עמ' 514; עמ' 1156, הערה 302; עמ' 1169, הערה 357). וראה גם את המאמר, "סמכות השיפוט של בתי הדין הרבניים שלא בענייני המעמד האישי", המופיע, במלואו, כנספח לספר (עמ' 1491-1447), שם מוזכר פסק הדין ומוצגת עמדת השופט טל.

השופט פרופ' מנחם אלון ז"ל האהיב את המשפט העברי, והפכו לבן בית בקרב ציבור לומדי מדעי היהדות והמשפטים, ואף מעבר אליו. חתני הפרס, הראויים לו, פסעו בדרכים אלה: פרופ' אליאב שוחטמן, היקיר הראשון, שימש מודל לחוקרים ולסטודנטים, כיצד המשפט העברי הוא נגיש וידידותי. היקיר השני, השופט טל, המשיך בדרכו השיפוטית של השופט אלון, והוכיח לכל כי המשפט העברי ניתן ליישום על ידי שופטים, בתחומי משפט מגוונים.

שני היקירים - אינם עומדים בפני עצמם. לכל אחד מהם יש שותף, וליתר דיוק - שותפה. כוונתי לבנות הזוג של היקירים: חנה טל, ורחל שוחטמן. פועלם של בעליהן, היקירים, לא היה מתאפשר ללא עזרתן, תמיכתן ועידודן, של רחל וחנה. מבחינה זו, צועדים היקירים בעקבות מי שהפרס קרוי על שמו פרופ' מנחם אלון לא פסק מלומר עד כמה חייב

הוא תודות לאשתו רות אלון (לבית בוקסבוים), שלה הקדיש את ספרו הגדול על המשפט העברי, במילים אלה: **"לרות - הרעיה ונוות הבית"**.

תחום משיק משותף לשני היקירים, הוא כי בוגרי ישיבות תיכוניות: השופט טל - למד בישיבת כפר הרא"ה; פרופ' שוחטמן - בוגר "נתיב מאיר"; פרופ' אלון, שהפרס קרוי על שמו, היה, במשך תקופה קצרה, ר"מ בישיבה התיכונית, מדרשית נועם.

אסיים ב"שיתוף" אחרון בין השלושה. משפט עברי, אינו רק תחום כתיבה אקדמית ושיפוטי. משפט עברי הוא חלק מן התורה שבעל פה, הנלמד בשיעורים, פנים אל פנים, ביחסים ישירים שבין המורה לבין התלמיד. זכיתי לשמוע שיעורים מהשלושה: מפרופ' אלון, הן מהקתדרה, והן בסמינריונים בחדר עבודתו/ספרייתו; מפרופ' שוחטמן - בהרצאות ושיעורים; ומהשופט טל - משיעורי תלמוד בלשכת עורכי הדין בירושלים, ובהשתלמויות של משפט עברי, בסופי השבוע שמארגן פרופ' נחום רקובר (היקיר של המשפט העברי מהשנה שעברה), וזאת, בנוסף לכך שכב' השופט צבי טל נחלק, אישית, ללמד יהדות ומשפט עברי במוסקבה, ולצורך כך קיבל מנשיא שמגר חופשה, למשימה חשובה זו.

כל השלושה - "בעל" הפרס ושני החתנים היקירים - בקיאים במשפט העברי, ורצו ללמדו את שומעי ליקחם, בבחינת **"יותר ממה שהעגל רוצה לינוק, רוצה הפרה להניק"**. משפט עברי הוא תורת חיים תרבותית במדינת ישראל, שאותו יש ללמד, להפיץ וליישם, באותה התלהבות ובאותה עוצמה של מסירות שהיא נחלתם של יקירי הפרס, ובכך זוכים כולנו לכך שהמשפט העברי יהיה אהוב על הכול, וישמש אחד מאבני היסוד של אומתנו בארצה. **כפי שזכינו לכך שהשפה העברית הפכה חייה ותוססת, כן ראויים אנו לכך שמשפטה של מדינתנו יכון על בסיס המשפט העברי, כאשר ה"כין" האחד יהיה המחקר והתשתית העיונית, שמייצגו הוא פרופ' אליאב שוחטמן, וה"בועז", היישום בעולם המשפט המעשי, בא לידי ביטוי בכך שהיקיר השני הוא כב' השופט צבי טל.**

שובת הקטין כשיקול מכריע בפסיקת בית הדין הרבני | עו"ד אברהם אלסלף, מומחה בדין האישי.

הפסיקה היא "במישור שבין אדם לחברו ולא בין אדם למקום" - פלוני נ' פלוני בית"ד אזורי חיפה 922153/4

לא אחת נשמעת טענה כלפיה בתי המשפט, במיוחד במקרים שהדין בהם הוא דיון עקרוני ערכי שאינו מוכתב רק מהוראות חוק, כי השופטים מונעים מתפישת עולמם הפרטית אשר מכתיבה את תוצאת פסק הדין. טענה זו עולה ביתר שאת כלפי בתי הדין הרבניים האמוניים על דין התורה וההלכה. עיקר הטענה הוא כי מתנהלות למעשה בישראל שתי מערכות שיפוט, המושגות על עקרונות שונים או אף מנוגדים.

שאלה זו עלתה לאחרונה בפסק דין מעניין של בית הדין הרבני האזורי בחיפה, מיום 23.8.15, פלוני נ' פלוני 922153/4. באותו מקרה נדונה מחלוקת קשה בין בני זוג שהתגרשו ושהמשיכו לנהל הליכים מורכבים בשאלת המשמורת והסדרי הראיה של ילדיהם המשותפים. בין הצדדים לא הייתה מחלוקת כי כל אחד מבני הזוג הינו בעל נטיות מיניות שאינן בגדר המקובלות, לכל הפחות על פי ההלכה, וכל אחד מהם רתם את טענותיו כלפי השני, לחיזוק בקשתו ועמדתו, כי הוא הינו המשמורן הראוי עבור הילדים, בסוברו שהטענות הנטענות על ידי נגד ההורה השני, יטו את ליבו של בית הדין הרבני לטובתו.

בפסק הדין מבהיר אב בית הדין, כב' הדיין הרב דניאל אדרי, את העקרונות הבסיסיים העומדים לפניו באופן כללי, ובפרט בעת קבלת החלטות בנושאים של משמורת והסדרי ראיה.

"נקדים תחילה ונבהיר, כי החלטת בית הדין בעניין הצו הזמני שניתן, נבעה אך ורק מתוך שיקולי טובת הקטנים ולא "מהשיקול הדתי". בתי הדין הרבניים, כשאר הערכאות השיפוטיות בישראל, אמונים על כלל העל של טובתו של הילד גרידא, וזהו השיקול המרכזי והיחיד הנשקל בשאלות הנוגעות לענייני הקטנים. עקרון חשוב ומרכזי זה שאוב בראש ובראשונה ממקורות המשפט העברי, ואין כאן המקום להאריך במובאות בעניין זה (ראה: ע"א 137/81 פלוני נ' היעץ המשפטי לממשלה, פ"ד לז (1) 505;

בד"ר חיפה, תיק 586034/4 (2013); א' שוחטמן, "למהותם של כללי ההלכה בסוגיית החזקת הילדים", שנתון המשפט העברי, ה (תשל"ח) 285, עמ' 292-291). שיקול דעתם ומגמתם של בתי הדין הרבניים בהחלטותיהם ובפסקי הדין שלהם, הוא לא לשם הכפפתם וקירובם של הצדדים הבאים לדון בפניהם אל אורה חיים דתי, אלא מתוך ראיית טובת הצדדים או הקטנים".

ביחס לטענה שיכולה לעלות כלפי בית הדין כי הוא מעוניין לאכוף על המתדיינים בפניו אורח חיים דתי, מצטט בית הדין פסק דין של בית הדין הרבני הגדול לערעורים, כלהלן:

"הטענה כי שיקול דעתם ומגמתם של בתי הדין הרבניים בהחלטותיהם ובפסקי הדין שלהם, הוא לשם הכפפתם וקירובם של צדדים הבאים לדון בפניהם אל אורח חיים דתי היא טענה מוטעית ומשוללת כל יסוד! כפי שהביע זאת בית הדין הרבני הגדול באופן נחרץ ושאינו משתמע לשני פנים, בתיק ערעור 2950-23-1 (2004):

נתחיל במושכלות ראשונים. אכן, בית דין רבני אנו, וזנים אנו בהתאם לתורה הכתובה והמסורה מימות משה רבנו עליו השלום. מצד שני, אין בכוחנו לאכוף את סמכותנו אלא באותה מסגרת מצומצמת שהועמדה לנו על ידי החוק האזרחי. כיון שכך, אין אנו מתערבים באורח החיים הדתי או החילוני של אזרח הבא לדון בפנינו. עם כל רצוננו בתיקון עולם במלכות שדי, פסיקותינו הינן במישור של "בין אדם לחברו" ולא במישור של "בין אדם למקום". הן אינן באות במטרה להחיל נורמות של חיים דתיים. כך, למשל, בית הדין הרבני לא יעתר, בדרך כלל, לבקשת אישה החפצה בשלום-בית, להוציא צו האוסר על בעלה להיפגש עם פילגשו. הן פשוט הוא, שהדבר אסור על פי ההלכה, והדבר גם פגום ופסול מבחינה מוסרית. בית הדין יודיע לנוע בדבר את חומרת האיסור. בית הדין עשוי להשתמש בדברי כיבושין, רכין או קשין, כדי לשכנע את הבעל לא להרוס את ביתו, ולתת ליבו לאהבה את אשתו כשם שנתן לב לרחקה. אך מתן צו אופרטיבי שיכפה נורמה הלכתית דתית, או אף נורמה מוסרית, אינה כיום בכוחו של בית הדין. כך גם, למשל,

במסגרת דיון על שלום-בית, כאשר נגלים לבית הדין דרכי החיים של בני הזוג, על מוצאיהם ומבואיהם, אין בית הדין מנסה לכפות אורח חיים דתי, ברמה זו או אחרת."

מאידך, מציין בית הדין כי גם הדיינים, כמו השופטים, הם בעלי דעות אישיות ובעלי תפישת עולם מוגדרת. כאשר עומדת בפניהם הכרעה בשאלה ערכית, משולבות בהכרעה זו גם העובדות המיוחדות של כל מקרה ומקרה וגם סולם הערכים והתפיסות ערכיות של מי שעומד להכריע באותה שאלה, בבחינת "הדין הולך אחר הדין". בעניין זה הסתמך בית הדין גם על פסיקת ביהמ"ש העליון בשבתו כבג"ץ בהליכים שונים ובין היתר בקביעתו של כב' הנשיא שמגר בע"א 2266/93 בו הוא קבע כי: **"אכן, אין ספק כי ההכרעה מושפעת מתפיסת העולם של השופט ומהסיטואציה החברתית שבמסגרתה הוא פועל. אין ספק גם שמושג טובת הילד מקפל בתוכו, לפחות ברמה העקרונית גם תפיסות ערכיות של החברה, ובמסגרתו יש לקחת בחשבון את דרכיה ותפישותיה של החברה"**.

פסק הדין מציין כי באופן כללי, משהפקיד המחוקק את ההכרעה המשפטית בידי שופט בשר ודם, ברור היה לו כי כל שופט או דין מביא עמו לאולם הדיונים גם את עולמו האישי ואת תפישותיו הערכיות שאליהם אינו יכול להתכחש לחלוטין.

לקביעת האיזון הנדרש בין כל הגורמים המעורבים בסוגיה הנדונה בפני הגורם השיפוטי, מבסס בית הדין את עמדתו, על קביעתו של השופט מנחם אלון, בבד"מ 1/81, שם הוא קבע כי: **"מה שנדרש מהדין ומהשופט, מכוח תפקידם השיפוטי ויושרם האינטלקטואלי, שבבואם להכריע בטובת הילד במקרה שלפניהם יתנו את המשקל הראוי לסיבות העובדתיות שבמקרה המסוים, ושהחלטתם תבוא רק לאחר שביירו את כל הנתונים העובדתיים ושקלו כל נזק אפשרי, שעלול להגרם לשלומם של הילד מהכרעה זו או אחרת, ושלא ייתנו לשיקולים הערכיים משקל חריג ומוגזם, שאינו סביר, במכלול השיקולים בעת יישום עקרון טובת הילד במקרה אשר לפניהם"**.

במקרה הספציפי, שנדון בפני בית הדין הרבני בחיפה, עמד כאמור הצורך להכריע בשאלת משמורתם של קטינים, כאשר כל אחד מההורים, מאשר בפניו כי נסיבות חייו ונטיותיו חמיניות הן כאלה שאינן עולות בקנה אחד עם תפיסת עולמו של בית הדין וכל אחד מהם טוען כי נסיבות אלה של

בן הזוג השני, שוללות ממנו את הזכות למשמורת על הקטנים. במקרה זה, כמבקרים רבים אחרים, נעזר בית הדין במומחים מקצועיים לקביעת שאלת המסוגלות ההורית של כל אחד מהם. ממצאיהם והמלצותיהם של המומחים עומדים כנר לפני בית הדין בבואם לקבלת החלטה בעניין זה.

בסיכומי של דיון ארוך קובע בית הדין, כי במסגרת השיקולים ששקל במקרה הנדון, הוא בחן את השאלה מי מבין ההורים מסוגל לדאוג בצורה טובה לצרכי הילדים, מבחינה פיזית, חומרית ורגשית. כמו כן נבדק האם ההורה המשמורן מעודד קשר של הילד עם ההורה השני ונמנע מלהסית אותם נגדו ומעודד קשר עם בני המשפחה המורחבת. הרושם הכללי של בית הדין, במקרה הזה, היה כי שני ההורים ראויים ומתאימים לשמש משמורנים על הילדים. למרות קיום בעיית תקשורת קשה בין ההורים, הרי שהרצון שהביעו הילדים עצמם לקשר עם כל אחד מההורים, הביא את בית הדין, תוך ראיית מכלול השיקולים, לקביעת משמורת משותפת של ההורים כאשר עיקר מקומם יהיה אצל האם.

בפסק הדין קובע בית הדין כי קביעה זו נועדה לתת אמון בשני ההורים ולהבהיר את חשיבות הקשר של כל אחד מהם עם הילדים וכן מתן מעמד שווה לכל אחד מהם והבעת רצון למניעת הסתה ויריבות בין ההורים על חשבון הילדים. בית הדין מדגיש בפסק דינו את טובתם של הילדים ואת הציפייה שלו מההורים לפעול בראש ובראשונה מתוך ראיית טובתם של הילדים.

בית הדין הוסיף ופרט במתן הנחיות ספציפיות להורים כיצד לנהוג ביחסיהם עם הילדים. הוא ממנה את יחידת הסיוע לפעול לתיאום בין הורי כדי לסייע להורים בפתרון בעיות ובישוב מחלוקות הקשורות לילדים, ואף מורה לבדוק ולפקח על התנהלות ההורים ולהעביר אליו חוות דעת נוספת בעבור פרק זמן מסוים בקשר להתנהלות ההורים.

פסק דין זה ממחיש את גישת בתי הדין, המתחזקת בתקופה האחרונה, בהבנת המציאות החדשה והמשתנית המצויה כיום בחברה הישראלית, תוך שימוש בכלים שיפוטניים לצדם של הכלים והערכים ההלכתיים. בית הדין בוחן את הסוגיה בהיבט הרחב ביותר שלה, מעלה לדיון ולהכרעה מגוון שיקולים ומגיע למסקנות והכרעות מנומקות תוך שילוב הנמקות והנחיות המצויות בפסקי הדין של בית המשפט העליון ולא רק על בסיס מקורות הלכתיים.

ארצי

סדרת מפגשים בנושא:
יישום עקרונות המשפט העברי במשפט הישראלי
5 מפגשים | ימי שני | "בית הפרקליט", רח' דניאל פריש 10 תל אביב
ההשתתפות הינה ללא עלות

עו"ד אביעד הכהן

עו"ד יצחק נטוביץ

מרכזים אקדמיים:
פרופ' אביעד הכהן, דקאן המרכז האקדמי שערי מדע ומשפט
עו"ד יצחק נטוביץ, משנה לראש לשכת עורכי הדין.

<p>3. 11.1.2016 17:00-18:15 "הקם להורגן השכם להורגו" עמדת המשפט העברי והדין הישראלי הזכות לפגוע במחבל? כבוד הרב עו"ד צבי קנול, "עולמות" - שיעורי תורה והלכה 18:30-20:00 יחס השופט למעוטי יכולת במשפט העברי ובדין הישראלי כבוד השופט צבי ויצמן, בית המשפט המחוזי מרכז</p>	<p>1. 28.12.2015 17:00-17:15 דברי ברכה: עו"ד אפי נוה, ראש לשכת עורכי הדין בישראל ד"ר ינון היימן, יו"ר מחוז תל-אביב עו"ד יצחק נטוביץ, משנה לראש לשכת עורכי הדין וי"ר ועדת משפט עברי לשכת עורכי דין משרד עורכי דין נטוביץ ושות' 17:15-18:15 עקרונות דיני חוזים במשפט העברי שניתן ליישם במשפט הנוהג פרופ' אביעד הכהן, דקאן המרכז האקדמי שערי מדע ומשפט</p>
<p>4. 18.1.2016 17:00-18:15 נוק לציבור - עידוד החרם כנגד המדינה עמדת המשפט העברי והדין הישראלי ד"ר יהודה יפרת, פרשן משפטי "מקור ראשון" 18:30-20:00 טענת אמת דיברתי - עמדת המשפט העברי והדין הישראלי ד"ר עו"ד יחיאל וינרוט, משרד עורכי דין יעקב וינרוט ושות'</p>	<p>2. 4.1.2016 17:00-18:15 עקרונות מיסוי במשפט העברי שניתן ליישם בדין הישראלי כבוד השופט ד"ר פנינה נויברט, בית משפט השלום תל-אביב 18:30-20:00 פתרונות למסורבות גט עקרונות בדין הפלילי העברי שניתן ליישם בדין הישראלי. כבוד השופט ניל הנדל, בית המשפט העליון, שופט בית המשפט העליון</p>
<p>5. 25.1.2016 17:00-18:15 החתירה לפשרה - עמדת המשפט העברי והדין הישראלי הרב עידו רכניץ, דיין ברשת בתי הדין ארץ חמדה, חוקר מכון "משפט הארץ" 18:30-20:00 תמ"א 38 רוב ומיעוט - עמדת המשפט העברי כבוד הרב שלמה אישון, משפטן, ראש מכון כת"ר לכלכלה על פי התורה</p>	

ההרשמה באתר לשכת עורכי הדין www.israelbar.org.il/shop
או באמצעות מענה טלפוני במס' 077-9555020 לבירורים: 03-5242511